

VÝSKUM MESTSKÉHO OPEVNENIA V PEZINKU

PETER NAGY – PETRA POSPECHOVÁ – JÚLIUS VAVÁK – PETER WITTGRÚBER

Budovanie kamenných bastiónových opevnení v priestore Malokarpatského regiónu v 17. storočí je odrazom viacerých spoločenských i politických faktorov. Hrozba stavovských povstaní a tureckých nájazdov, prudký rozvoj delostreľby a najmä hospodársky a ekonomický rast Pezinka, Modry a Svätého Jura a s nimi spojené udelenie privilégií boli určujúcimi faktormi výstavby ich moderných pevnostných systémov.

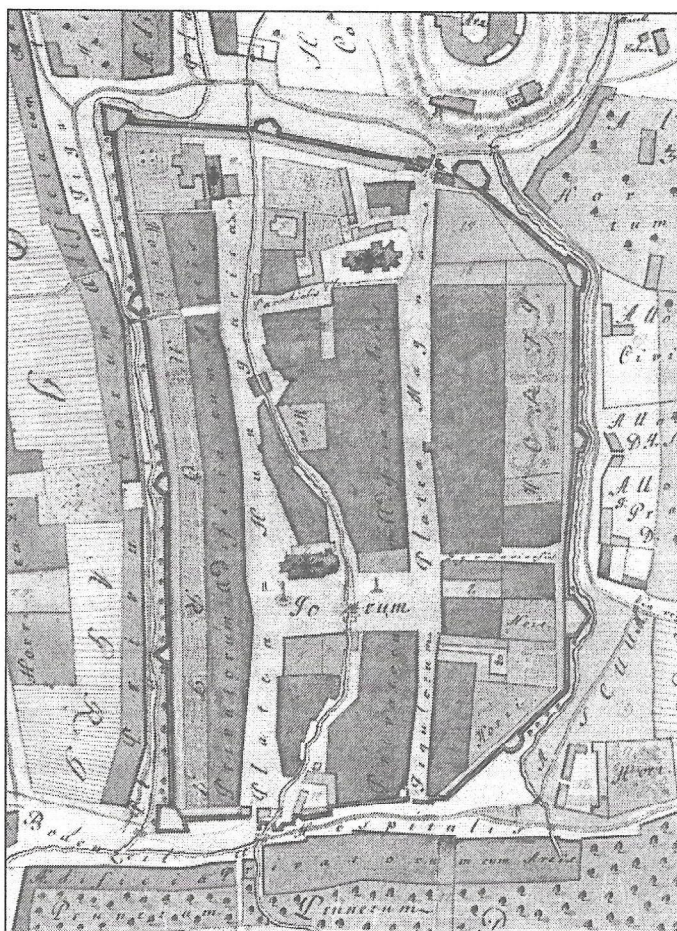
Prvé informácie o opevnení Pezinka pochádzajú z roku 1482, keď sa v listine palatína Michala Orsága spomína udalosť z 19. júna 1481. Počas nej vtrhli, podľa obžaloby grófa Ladislava zo Svätého Jura a Pezinka, do mestečka familiári bratislavského prepošta Juraja, ktorí zbúrali brány opevnenia (...*portas fortalicii*), ťažko zranili niekoľkých poddaných a odišli s bohatou korisťou (Žudel 1982, 42).

V priebehu prvej polovice 17. storočia vyvrcholili snahy pezinských mešťanov o získanie privilégií slobodného kráľovského mesta. Tzv. malým privilégiom Mateja II. z roku 1615 získava Pezinok okrem iného právo opevniť mestečko valmi a priekopami, alebo múrmi a baštami, podľa toho ako budú jeho obyvatelia chcieť a môcť. V pomerne krátkom čase bolo opevnenie vybudované (Žudel 1982, 44). V konečnej forme opevnenie ohradilo historické jadro približne v tvare obdĺžnika s dvoma skosenými rohmi a bolo tvorené 10 polygonálnymi, jednou polkruhovitou baštou a tromi výpadovými bránami. Tieto prvky boli poprepájané vysokým kamenným múrom (ukončeným tehlou) opatreným strieňami. Múr zo zadnej strany nadväzoval na hlinený hradobný násyp. Účinnosť obrany zvyšovala priekopa napájaná od severu v dvoch prúdoch vodou z Cajlanského potoka, ako je to zachytené na mape z roku 1785 (obr. 1), s pôdorysom opevneného mesta. Na rozdiel od Modry, ale najmä Svätého Jura malo mestské opevnenie v Pezinku veľkorysejšiu koncepciu, ktorá je svedectvom silnejšieho hospodárskeho postavenia pezinského mešťanstva. Zmienené opevnenia nadobudli konečnú podobu v približne rovnakom období a nesú typické znaky (i keď redukované) renesančných fortifikačných zásad uplatňovaných na Slovensku už v priebehu 16. storočia (Kahoun 1958, 111–113).

Stavebná činnosť v blízkosti mestského opevnenia v Pezinku podnietila v roku 2004 realizáciu dvoch záchranných výskumov, predpísaných Krajským pamiatkovým úradom v Bratislave. Výskumy sa realizovali v priestore západnej strany novovekej fortifikácie, lemovanej na vonkajšej strane Hrnčiarskou ulicou (obr. 2).

Prvý výskum prebiehal na Hrnčiarskej ulici č. 2 pod vedením P. Nagya a Z. Farkaša zo Slovenského národného múzea-Archeologického múzea v Bratislave a P. Wittgrúbera z Mestského múzea v Pezinku.

Druhý výskum sa realizoval na Hrnčiarskej ulici č. 58 pod vedením Z. Farkaša zo Slovenského národného múzea-Archeologického múzea v Bratislave a J. Vaváka z Malokarpatského múzea v Pezinku.

Obr. 1 Pezinok. Opevnené mesto na mape z roku 1785

v minulosti, pred ľudským zásahom, pokrývali predovšetkým podhorské a horské lužné lesy (Michalko a kol. 1986).

Výskum na Hrnčiarskej ulici č. 2

Predmetom výskumu bol dvor, v minulosti využívaný k viacerým účelom a to od parkoviska až po priemyselnú činnosť. Lokalita bol skúmaná štyrmi sondami (I–IV/2004). Z nich sa ako najdôležitejšia pre získanie informácií súvisiacich s opevnením ukázala sonda I/2004, ktorá priečne prerezala celé opevnenie. Sondy II–IV/2004 priniesli doplnkové informácie najmä v súvislosti s naviazaním opevnenia na intravilán mesta, resp. novoveké stavby, primkávajúce sa k nemu (obr. 3).

Sonda I/2004

Pomocou zemného stroja UDS bola vyhlbená v dĺžke 22 metrov, kolmo na zachované časti mestského opevnenie, v smere ZV. V prvej časti (smerom do Hrnčiarskej ulice) odkryla časť priekopy (celú priekopu

Obe skúmané plochy ležia na rovine mierne sklonenej smerom na juhovýchod. Nadmorská výška lokality na Hrnčiarskej ulici č. 2 je 148 m.n.m., no je veľmi pravdepodobné, že niveleta bola zmenená novovekými zemnými prácami. Skúmaná lokalita na Hrnčiarskej ulici č. 58 leží medzi vrstevnicami 157 až 157,5 m n.m.

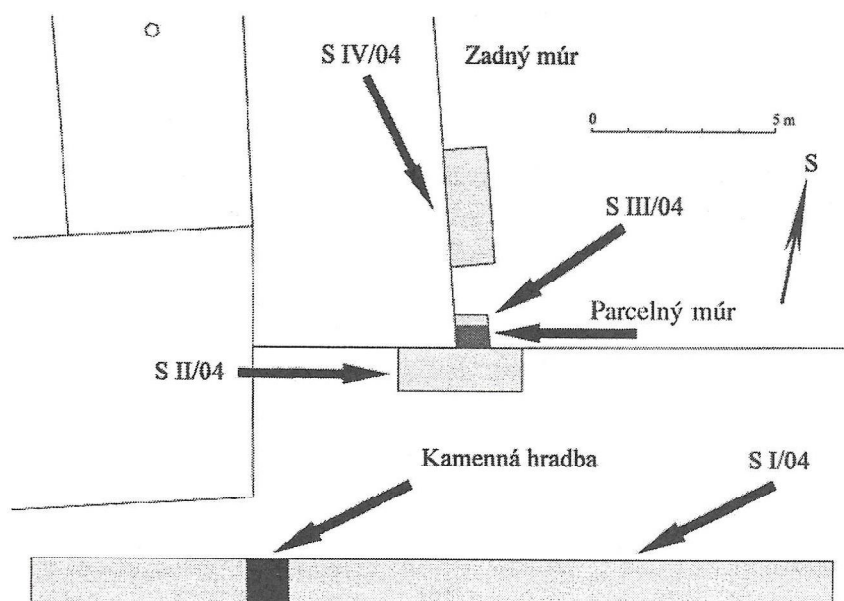
Podložie skúmaných lokalít pozostáva z vápnitých ílov, ílov a pieskov, vzáčne so štrkami (Geologická mapa predštvrtohorných útvarov 1:200 000; M-33-XXXVI Bratislava – M-33-XXXV Wicn), ktoré je prekryté rozhraním hnedých pôd na pevných horninách a prolúviach a nivných nekarbonátových pôd. Podľa rekonštrukcie pôvodného porastu ich

Obr. 2 Pezinok. Situovanie archeologických výskumov na mape 44-22-10; 1: 10 000

sa nepodarilo odkryť vzhľadom na inžinierske siete, ktoré bolo potrebné rešpektovať, v ktorej bolo možné zachytiť dve stratigrafické vrstvy. Po hĺbku 190–230 cm siahala nuvážka z 19. – 20. storočia (stratigrafická vrstva I). Pod ňou sa až do maximálnej zistenej hĺbky priekopy 295 cm nachádzala čierno-tmavohnedá vrstva, ktorá bola s najväčšou pravdepodobnosťou vytvorená pomaly tečúcou alebo stojacou vodou potoka, zvedeného do priekopy (stratigrafická vrstva II). Pod hĺbkou 295 cm sa už nachádzalo štrkovo-ílované podložie hmedej farby. Komplexnejšie sa priekopu nepodarilo preskúmať z dôvodu narušenia statiky príľahlej budovy a zosúvania sa podmáčaných stien výkopu. K priekope sa z vnútornej strany primkýňal kamenný múr, postavený z lomových kameňov s priemerom 20–40 cm a kvalitnej vápennej malty, ktorá obsahovala drobné úlomky keramiky. Smerom k základom sa múr mierne rozširoval. Zo strany od priekopy bol lícovaný a v najvyššom zachovanom bode 30 cm pod povrchom mal šírku 120 cm. Základová ryha bola založená priamo do podložia. Zu kamenným múrom bolo v dĺžke 6,3 m zachytené zahĺbenie do pôvodnej úrovne terénu. Zahĺbenie malo jednotnú hlinito-piesčitú výplň bez nálezov. Výplň bola pravdepodobne tvorená zemným materiálom, použitým na výstavbu valu, ktorý sa však nezachoval ani v náznakoch.

Obr. 3 Pezinok, Hrnčiarska ulica 2. Situovanie sond

Vo vzdialenosti 1,6 m od múru opevnenia bola zachytená kolová jama bez bližšieho datovania. Nebol zistený žiaden priamy alebo nepriamy vzťah k samotnému opevneniu, či iným objektom. Keramický materiál, získaný v sonde I/2004 pochádzal v prevažnej miere z priekopy. Rámcovo je datovaný do druhej polovice 17. – 18. storočia (stratigrafická vrstva II) a 19. – 20. storočia (stratigrafická vrstva I). Niekoľko malých nedatovateľných úlomkov keramiky bolo vyzdvihnutých priamo z vyčisteného telesa kamenného múru opevnenia, kde sa nachádzali ako súčasť spojovacieho materiálu (obr. 3 – sondy na Hrnčiarskej ul. 2). Získaný archeozoologický materiál z priekopy niesol výrazné stopy opracovania (rezania a sekania). Z priekopy bolo tiež vyzdvihnutých niekoľko úlomkov skla a masívny železný klin. Materiál získaný v menšom množstve z priekopy tvorili predovšetkým úlomky, čo súviselo pravdepodobne s jej občasným čistením, ako to dokladajú archívne pramene.

Sondy II – IV/2004

Ďalšími sondami (II–IV/2004) boli skúmané architektúry, pristavané k telesu mestského opevnenia. Išlo najmä o kamenný múr, vedúci v pravom uhle k ďalšiemu kamennému múru, pracovne nazvanému „zadný“ múr opevnenia, tehlový múr, vedúci kolmo od čelného múru opevnenia k „zadnému“ múru opevnenia, samotný „zadný“ múr opevnenia a pivnica, situovaná do „zadného“ múru opevnenia a zemného valu.

Tehlový múr, vedúci kolmo od čelného k „zadnému“ múru opevnenia vznikol oveľa neskôr a bez akéhokoľvek súvisu s pôvodným bastiónovým opevnením mesta. Ďalším zo skúmaných objektov bol kamenný múr, vedúci v pravom uhle od „zadného“ múru opevnenia po hranici skúmaných parciel. Jeho hrúbka bola 60 cm, hĺbka základovej špáry 95 cm a bol vymurovaný z neopracovaných lomových kameňov s priemerom 20-50 cm spájaných nekvalitnou piesčito-hlinitou svetlohnedou maltou. Preukázateľne išlo o pôvodný parcelačný múr, ktorý oddeloval susediace parcely. Nepodarilo sa zistiť obdobie jeho vzniku v súvislosti so „zadným“ múrom opevnenia, aj keď hrúbka muriva i úroveň základovej špáry naznačujú, že mohli vzniknúť súčasne.

V telese „zadného“ múru opevnenia bola zapustená pivnica s kamennou klenbou, tvorenou bridlicovými kameňmi, pospájanými kvalitnou, svetlosivou až bielou maltou. Na niektorých miestach boli zreteľné opravy klenby tehlovými výmurovkami. Pivnica bola sčasti zabudovaná do „zadného“ múru opevnenia a prechádzala až do telesa zemného valu, zachovaného v tejto časti opevnenia. Celkovú dĺžku a charakter

pivnice sa nepodarilo zistiť, pre jej výrazné poškodenie zemnými mechanizmami niekedy na prelome 80.–90. rokov 20. storočia a následným zasypáním priemyselným a stavebným odpadom. Základová špára múrov pivnice ležala 150 cm od úrovne terénu.

V rámci požiadaviek Krajského pamiatkového úradu SR v Bratislave boli najdôležitejšie interpretácia a datovanie „tylového“ múru opevnenia.

Výskumom sa zistilo, že kamenný múr bol vymurovaný z nepracovaných lomových kameňov, spájaných pomerne nekvalitnou, piesčito-hlinitou maltou. Jeho hrúbka bola asi 60 cm a smerom k základu sa mierne rozširoval. Hĺbka základovej špáry vzhľadom na súčasnú úroveň terénu bola 90 cm. Približne v strede sondy bol múr porušený pivnicou. V južnej časti zachovaného úseku „zadného“ múra opevnenia bol do hmoty muriva sekundárne vsadený masívny blok z vysušenej hliny, pravdepodobne vyňatý zo staršej, v čase výstavby

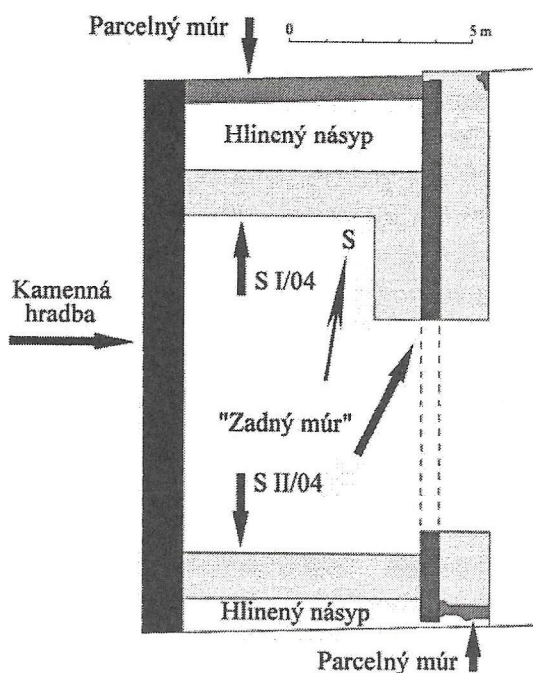
„zadného“ múra opevnenia zaniknutej, resp. zanikajúcej stavby. Zvyšky vápennej omietky, zachované na východnej (vnútornej) strane „zadného“ múra opevnenia naznačujú, že mohol tvoriť súčasť hospodárskej budovy, resp. kamennej prístavby v zadnom trakte obytnej parcely.

Okrem nálezov, súvisiacich s výstavbou, funkciou a neskoršími stavebnými úpravami bastiónového opevnenia v Pezinku sa v sonde II/2004 zistil malý súbor črepov, rámcovo zaradených do staršej doby železnej.

Výskum na Hrnčiarskej ulici č. 58

Predmetom výskumu bola nadzemná časť zachovanej murovanej fortifikácie a na ňu zo zadnej strany naväzujúci násyp. Pri úprave parcely 4577/4 prebúral stavebník časť pevnostného múru a okrem okrajov odstránil hlinený násyp, rovnako ako nadzemnú časť predpokladaného „zadného“ múru opevnenia.

Výskum sa realizoval za pomoci dvoch sond hĺbených mechanizmom UDS. Obidve viedli pri okrajoch parcely, v miestach s neporušenou hradbou a na ňu naväzujúcim násypom, kolmo na hradobný múr. Ich úlohou bolo zachytiť profil násypu a jeho vzťah k prednému i zadnému kamennému múru (obr. 4). V priestore „zadného“ kamenného múrika boli rozšírené do tvaru T tak, aby umožnili sledovať tento múrik až po okraj stavebnej parcely a jeho vzťah k parcelačným múrom. Plošne mali sondy zachytiť pôvodnú stredovekú až novovekú úroveň terénu s prípadnými objektmi. Materiál z vrstiev mal umožniť spresnenie datovania výstavby fortifikácie, prípadne jej prestavby a úpravy.

Obr. 4 Pezínok. Hrnčiarska ulica 58. Situovanie sond

Sonda I/04

Sonda bola umiestnená na SSZ strane parcely, kolmo na hradobný múr v smere VVS-ZZJ a prerezala, respektíve zarovnávala hlinený násyp dosadajúci na vnútornú plochu múru (obr. 5). Sonda mala tvar písmena „T“, jej priečne rameno sledovalo tzv. „zadný“ múrik opevnenia až po hranu parcely (dĺžka ramien 6,5 a 6 m, šírka 1,2 m, 3,1 m a 1,8 m). Dno sondy ležalo v hĺbke okolo 0,6 m od pôvodnej úrovne stredovekého terénu. Podľa situácie zachytenej výkopom tvorila pôvodný terén hnedá zem, hrubá okolo 40 cm, nasadajúca na štrkovo-kamenisté podložie žltej farby. Pri nadmorskej výške „nulového meračského bodu“ 157,6 m, ležalo dno sondy v hĺbke 156 m n.m. a horná úroveň hnedej zeme v hĺbke 156,5 až 156,56 m n.m.

Hlinený násyp – zachytený na profile Sondy I/04 je blízky situácii v Sonde II/04. Možno na ňom sledovať (i keď menej zreteľne) niekoľko časovo rozdielnych fáz. Prvú terénnu úpravu pôvodného terénu predstavuje 36 až 46 cm hrubá vrstva násypu sivohnedej zeminy, prekrývajúca pôvodnú hnedú zem. Priamo na ňu nasadá *valový násyp*, prevažne zo žltého podložia, prckrytého opäť vrstvou sivohnedej zeminy, pričom ohraničenie zadnej časti valu možno pozorovať v rámci štrkovej vrstvičky, klesajúcej smerom k „zadnému“ múru. Nad ňou sa na konci sondy nachádzala 76 cm dlhá a asi 2 cm hrubá spálená deštrukčná vrstvička, ktorá by mohla súvisieť s deštrukciou zachytenou v Sonde II/04.

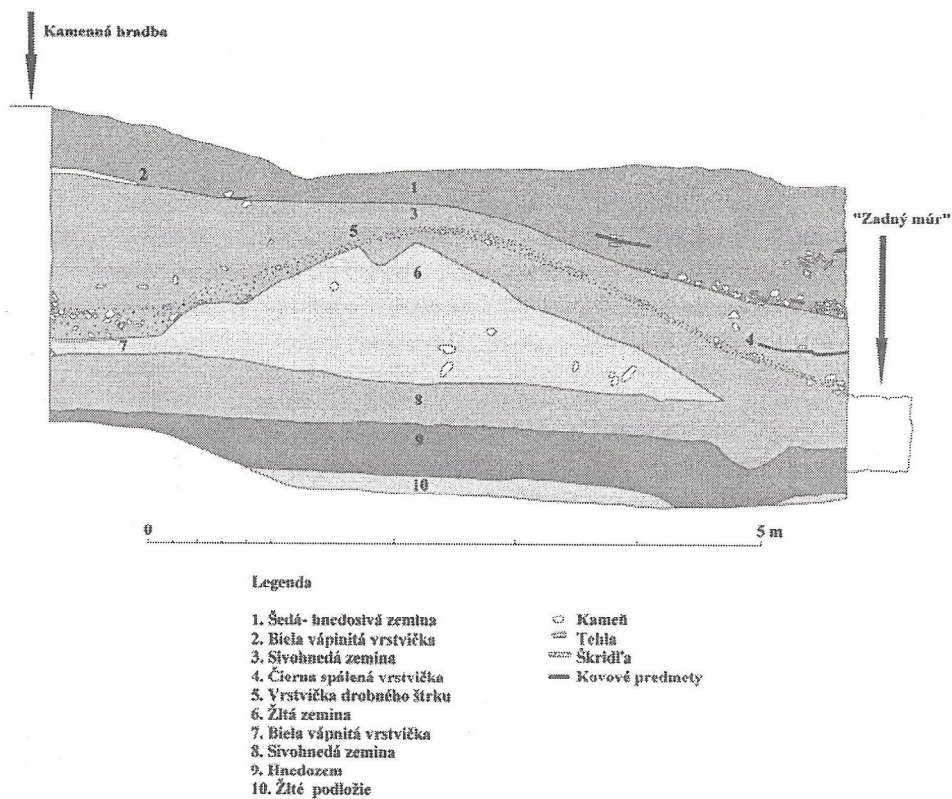
Maximálnu výšku zachovaného, pôvodného valového násypu možno stotožniť s najvyšším bodom v miestach, v ktorých sa rysovalo vybratie tvaru V, výška valu v tomto bode je od pôvodného terénu – hnedej zeme max. asi 1,6 m (úroveň štrkovej vrstvičky), t.j. 158,14 m n.m. Pôvodná šírka valu bola zrejme väčšia, ako je jeho súčasná šírka, ktorá vznikla úpravou v rámci druhej fázy výstavby opevnenia.

Neskôr do prednej časti valu vstavali čelný kamenný múr a pôvodný val zakomponovali do novej koncepcie opevnenia ako *hradobný násyp*. Na stavbu múru vyhlbili v prednej časti pôvodného násypu výrez, v ktorom bolo murivo hradby, pozostávajúce z kamenného muriva s prímiesou tehál, zalícované. Potom miesto výrezu zasypali sivohnedou zemínou, pričom pravdepodobnú hornú úroveň valu v dobe budovania múru ohraničovala štrková vrstvička prechádzajúca od dna výkopu až do tyla násypu. Úroveň terénu násypu po výstavbe múru zas zrejme uzatvárala maltová vrstva, nachádzajúca sa nad dosypanou zemínou vo výške 186–198 cm od pôvodného terénu (t.j. 158,38 až 158,5 m n.m.), zachytená v šírke 72 cm. Jej hrúbka dosahovala max. 6 cm. Maltová vrstva sa dala zreteľne sledovať i v sonde II/04, rovnako však bola „nalepená“ i v priestore medzi sondami (kde bol násyp už odstránený) na obnaženom kamennom múre. Šírku násypu v tejto fáze možno pravdepodobne stotožniť so vzdialenosťou medzi hradbou a zadným múrom, ktorá bola 6,5 m.

Nad pôvodným valovým opevnením a z neho odvodeným hradobným násypom sa nachádzala nekompaktná sivá vrstva zeminy, ktorá vytvorila medzi kamennou hradbou a „zadným“ múrom vyrovnanú terasu. Vrstva zeminy, výrazne premiešaná s novodobým odpadom (plechy, železné predmety, hliník, tehly z 19. a 20. storočia), sa mierne dvíhala smerom k čelnej hradbe. Získal sa z nej i glazovaný črepový materiál. Vrstva už nesúvisela s pôvodnou fortifikačnou funkciou, zrejme vznikla až vtedy, keď opevnenie stratilo pôvodnú funkciu a novovzniknutá terasa bola využívaná ako záhradka.

Pod telesom valu sa na niekdajšej pôvodnej úrovni terénu (vrstva nad podloží) črtal tmavý zásah s centrom medzi 3. a 4. m sondy smerom od múru opevnenia (asi 2,1 m od povrchu násypu na uvedenom úseku). Po začistení sa tu zriedkavo objavovali úlomky keramiky a mazanice, vyskytol sa i jeden amorfný úlomok železa. Po opätovných začistovaniach sa kontúry predpokladaného objektu nevykryštalizovali, naopak „kulturná vrstvička“ s keramikou sa rozšírila až po kamennú hradbu. Po opätovnom začistení sme sledovali postupný ústup črepového materiálu. Preto sa sonda dohľadila mechanizmom UDS.

Obr. 5 Pezinok. Hrnčiarska ulica 58. SSZ profil Sondy I/04. Prierez opevnenia

Dôležitým pozorovaním však je, že pod telesom valu vystupuje stredoveká keramika, ktorú možno datovať na základe výrazného sivého okraja do 14. storočia (Ruttkay 1995, 568), do neskorého stredoveku patria i úlomky z dien a tela nádob (obr. 7: 13,14), spolu s novovekými glazovanými črepmi. Jeden črep bol z tela hnedej horizontálne ryhovanej nádoby s čiernou glazúrou na vnútornej strane, druhý bol zvnútra a na okraji opatrený hnedou glazúrou (obr. 7: 15,16). Dva úlomky keramiky sivohnej farby mali najskôr pravý pôvod. Zo samotného telesa valu sa v Sonde I/04 nepodarilo získať črepový materiál. Súviselo to s tým, že väčšia časť jeho násypu pochádzala z podložia.

V spojitosti s písomnými prameňmi, spolu s výskytom novovekej glazovanej keramiky a stredovekých črepov (pod valom) možno výstavbu valu datovať do prvej štvrtiny 17. storočia. Zaujímavým nálezom je bez bližšej stratigrafie získaný fragment kachlice (zberom z vyhádzanej zeminy sondy) hnedej farby s motívom figového listu (obr. 7: 12).

Kamenný múr opevnenia – bol súčasťou druhej fázy mestskej fortifikácie, spoločne s hradobným násypom a predsunutou priekopou. Do výrezu v prednej časti staršieho valu postavili kamennú hradbu širokú na skúmanej úrovni terénu 1,1 m. Smerom ku korune sa múr mierne zužoval. Vybudovali ho z lomového kameňa s prímiesou tehál spájaných nekvalitnou, drohivou maltou, so silnou prímiesou piesku. Nadzemné časti opevnenia boli lícované predovšetkým z vnútornej strany, kde sa zachovali aj zvyšky pôvodnej omietky.

a to i vrátane časti neskôr zasypanej vo výreze. V podzemnej časti bola hradba zrejme pristavovaná z vnútornej strany priekopy k nedotknutému terénu. Priekopa nemohla byť preskúmaná, nakoľko ležala mimo záujmovej parcely. Z telesa múru sme získali úlomok zeleno tónovaného priehľadného skla z nádoby, nachádzajúceho sa medzi obdobnými úlomkami primiešanými do spájacej hmoty.

„Zadný“ kamenný múr – bol v hornej zachovanej časti (zväčša na súčasnej úrovni terénu) široký po zbúraní 50 až 52, max. 54 cm, pričom smerom k základovej špáre sa zužoval. Spodná časť základov zasahovala do hĺbky 50 až 60 cm pod súčasnou úrovňou terénu, t.j. po úroveň 156,26 až 156,36 m n.m. Múr bol postavený prevažne z kremencových okruhliakov, doplnených lámaným kameňom (ojedinele aj úlomkami tehál), spájaných kvalitnou tvrdou vápennou maltou. Prebiehal v smere SSZ–JJV a na úseku sondy bol zachytený v dĺžke 6,6 m. Jeho nezalícované ukončenie bolo 20 cm od konca sondy pri uličke Fortna. Z vnútornej strany (t. j. na strane k mestu) bol múr zreteľne starostlivo ukladaný, čo však nemožno povedať o jeho vonkajšej strane, ktorú azda pristavovali k už stojacemu násypu. Pokračovanie múru bolo zachytené aj na druhej strane pozemku, v Sonde II/04. Na okraji parcely pri uličke Fortna bol múr prekrytý mladším parcelným múrom, širokým asi 62 cm, ktorý bol naň kolmý. Tento múr bol paralelný s uličkou Fortna ktorú lemoval až ku kamennej hradbe. Múr z lámaného kameňa, dopĺňaný tehľami, prečnieval asi 8 cm za ukončenie „zadného“ múru. Oba múry sa napokon stali súčasťou dnes už nezachovaných hospodárskych budov. Horná tretina múrov bola (podľa fotografií získaných počas búrania) nadstavená z priemyselne vyrábaných tehál. Na vnútornej strane zadného múru bola zachytená (v JJV časti sondy) vápenná vrstva v dĺžke 1,7 m, ktorá pokračovala i pod múr, zachovaná hĺbka bola 1,1 m, pričom sa na dolných rohoch zaobľovala. Mohla byť súčasťou ako staršej vápenej jamy, tak dezinfekčnou vrstvou pivničného priestoru s objektom I/04. Pri hĺbení sondy za „zadným“ múrom bol z jej JJV tretiny mechanizmom UDS vybraný novodobý zásypový materiál, tehly, škridle, v strednej časti sa nachádzali zvieracie kosti.

Objekt 1/04

Pri hĺbení sondy sa natrafilo za vnútorným múrom (pod vyššie spomenutým novovekým zásypom) na rozhraní 2. a 3. tretiny sondy I/04 na tmavý kruhový zásah ohraničený železnými obručami. In situ sa z nich zachovala iba najspodnejšia obruč v hĺbke 123 cm od terénu parcely, t.j. v nadmorskej výške 155,63 m. Objekt bol pôvodne tvorený telom suda, ktorého drevené časti sa však nezachovali. Z objektu sa preskúmalo dno s poslednou železnou obručou. Pod tmavou zásypovou vrstvou objektu sa nachádzala žltá vrstva s okruhliakmi, najskôr podložie. Rozmery objektu: $\varnothing$ dna (spodná obruč) 90–95 cm, zachovaná hĺbka 10 cm (šírka obruče 7 cm). Vo výplni objektu sa nachádzal črepový materiál z ktorého sa podarilo skompletizovať temer celý hnedo-glazovaný džbánok (hrnčina) a ďalší materiál (napríklad porcelánový tanier, kovová lyžička, plechový hrnček), ktorý možno datovať na koniec 19. až začiatok 20. storočia Objekt zrejme pôvodne slúžil ako trativod v novovekom pivničnom priestore.

Sonda II/04

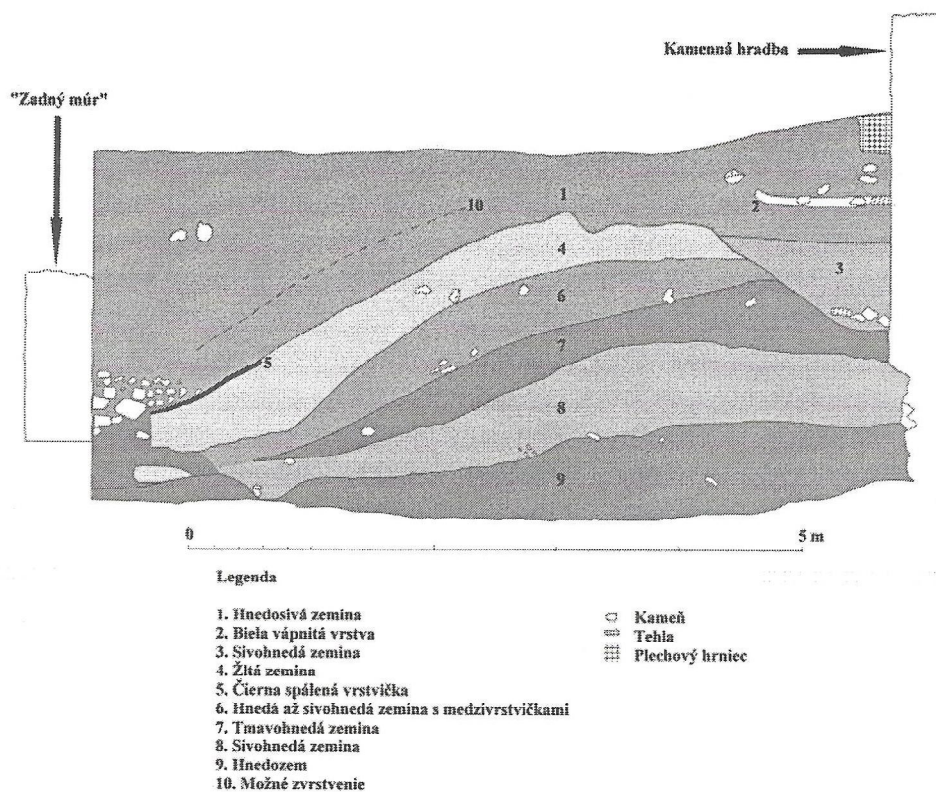
Sonda bola umiestnená na JJV strane parcely, obnažila tylo hradbového múru a podobne ako v sonde I/04 zarovnala profil zachovaného násypu, ktorý bolo možné zachytiť opäť len na jednej strane (obr. 6). Sonda mala tvar písmena T (dĺžka ramien 7,23 m a 2,6 m, šírka 1,2 m a 1,4 m). Dno sondy v mieste rezu valom ležalo na úrovni 155,95 až 156,08 m n. m.; v mieste za tzv. „zadným“ múrikom 156,075 m n. m. Hĺbka sondy od súčasného terénu tak dosahovala 0,88 až 1 m.

Hlinený násyp – zachytený v profile je tvarovo analogický situácii na profile Sondy I/04. Na ňom možno ešte zreteľnejšie zachytiť hlavné, časovo rozdielne fázy, starší valový násyp, a mladší hradobný násyp primknutý ku kamennému múru opevnenia. Prvú fázu reprezentuje val navŕšený v niekoľkých vrstvách na vtedajšiu pôvodnú úroveň, v sonde reprezentovaný najspodnejšou zachytenou vrstvou – hnedou zemou. Samotné teleso valu pozostávalo z niekoľkých vrstiev, a to (smerom zdola): sivohnedá kamenistá, tmavohnedá hlinitá s prímiesou kamienkov, hnedá kamenistá s medzi vrstvičkami, najvyššia valová vrstva sa dala identifikovať žltá vrstva, podobná hlavnej výplni valu v Sonde I/04 a pochádzala najskôr z podložia. V zadnej časti násypu horný okraj žltej vrstvy, (t.j. povrchu valu) lemuje asi 1 m široká spálená deštruktívna vrstvička. Medzi jej zadnou polovicou a dolnou časťou zadného múru sa nachádzali sústredené kamenné okruhliaky. Klesanie okruhliakov nadväzovalo na klesanie násypu. Maximálnu výšku valového násypu možno stotožniť s najvyšším bodom v mieste, kde sa v oboch sondách rýsovali vybratia tvaru V. Nemožno však prípadne vylúčiť, že pôvodný povrch valu resp. hradobného násypu, pozostával až z hnedosivej kamenistej zeminy, nasadajúcej v hrúbke 36 až 38 cm na povrch žltej násypovej vrstvy a predovšetkým v tylovej časti zreteľne sledujúcej tvar nižšie ležiacich vrstiev. Prekrývala však spálenú vrstvičku uhlíkov a aspoň sčasti aj vrstvu kameňov pri tzv. tylovom múriku. Výška valu v najvyššom bode žltej vrstvy dosahovala 1,82 m od pôvodného terénu, t. j. ležala vo výške 158,43 m n. m., čo zodpovedá zhruba výške valu aj v Sonde I/04. Pôvodná šírka valu bola väčšia ako jeho šírka po úprave na hradbový násyp. Možno predpokladať že val bol navŕšený zo zeminy získanej pri hĺbení priekopy

Druhú fázu opevnenia možno identifikovať oveľa zreteľnejšie ako v Sonde I/04, kde pred pôvodný val postavili pomocou výrezu kamennú hradbu. Priestor výrezu potom vyplnili zeminou sivohnedej farby. Najvyššiu úroveň takto vzniknutého hradobného násypu, priliehajúceho ku kamennému múru, tvorila maltovitá vrstva v dĺžke asi 1,1 m a hrúbke približne 8 cm. Od nej, na vrchole žltej – valovej vrstvy sledujeme klesanie násypu smerom k mestu. Rozmery hradobného násypu, t. j. druhej fázy opevnenia, možno interpretovať nasledovne: šírka zodpovedá približne vzdialenosti kamenného múru opevnenia a „zadného“ múru, t.j. 6,7 m (ak však pripustíme porušenie tyla valu „zadným“ múrom, potom by sa dalo uvažovať o dĺžke, o niekoľko desiatok centimetrov väčšej). Maximálnu výšku možno stotožniť s maltovou vrstvou, ktorá sa od povrchu hnedej zeme – predpokladanej pôvodnej úrovne terénu nachádzala vo výške 1,84 až 1,86 m. Nad vrstvami, patriacimi valovému a hradobnému násypu sa nachádzala vrstva hnedosivej kamenistej zeminy, ktorá obsahovala i novodobý materiál reprezentovaný modro smaltovaným plechovým hrncom Z tejto vrstvy sa získal i glazovaný črepový materiál. Táto posledná vrstva násypu bola podľa nášho názoru vytváraná, až keď opevnenie stratilo svoju funkciu. Vrstva je navážkou, ktorá vytvorila vyrovnanú terasu, ktorej využitie sme spomenuli pri Sonde I/04.

Z telesa valu sa získala neskorostredoveká keramika hnedej farby s ovalenými okrajmi (obr. 7: 6,7) črepy z dien nádob, ale aj drobné glazované novoveké fragmenty a železný úlomok s ihlou (pracka ?). Z vrstvy hnedej zeme, tvoriacej niekdajšiu úroveň terénu, pochádzali úlomky nádob s ovaleným okrajom, jeden z mriežkovým kolkovaním a tiež úlomky z tiel a dna nádoby, ktoré možno rámcovo datovať do 14. – 15. storočia (obr. 7: 1–4). Pri čistení sondy sa získal i materiál zo spodných vrstiev sondy, medzi úlomkami sa nachádzala keramika zo sivých a hnedých tiel, jeden črep bol z hrdla džbánu (obr. 7: 11), sivá keramika s tuhým povrchom (obr. 7: 8,9), fragment z kachlice svetlohnedej farby, zrejme s motívom viničného listu (7: 10) a napokon sivý, vnútri žltoglazovaný úlomok z tela nádoby. Spome-

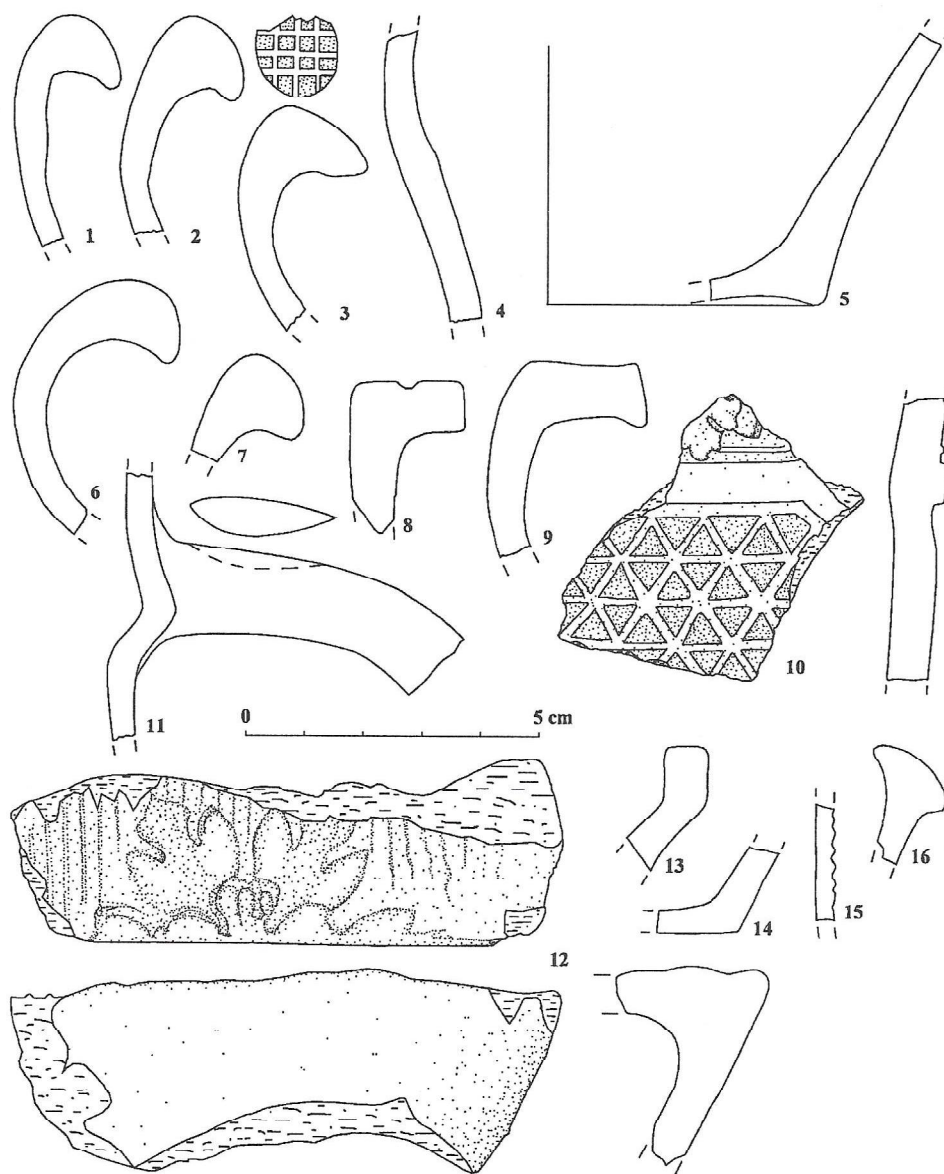
Obr. 6 Pezinok. Hrnčiarska ulica 58. JJV profil Sondy II/04. Prierez opevnenia

nuté úlomky možno v prevažnej miere zaradiť do obdobia od neskorého stredoveku, niektoré max. do priebehu prvej štvrtiny 17. storočia, kedy sa začalo s výstavbou fortifikácie.

Kamenný múr opevnenia – je rovnako charakterizovaný ako v Sonde I/04. V dolnej časti hradby sme zachytili zalomenie hradby smerom von (z vnútornej strany, priliehajúcej k valu; v tejto časti už navyše nepozorujeme lícovanie), ktoré azda súvisí so spôsobom stavby prikladaním muriva k vnútornej strane priekopy. Ako tendenciu sme túto situáciu pozorovali i v sonde I/04, kvôli stabilite hradby sme ju však neprecizovali ďalším prehĺbením sondy. Z telesa múru sme získali polovicu tehly prstovky, použitej zrejme sekundárne zo stredovekého objektu, jeden vnútri žltohnedo-glazovaný črep zo spodnej časti nádoby, na jeho sivom povrchu sú stopy po čiernom odlupujúcom sa povlaku (obr. 7: 5).

„Zadný“ kamenný múr – široký asi 53 cm, bol okrem krátkeho úseku pri okraji parcely zarovnaný (pred výskumom) na úroveň terénu a jeho zachovaná výška tvorila 72 cm až 132 cm. Zloženie múru bolo podobné, ako sme ho opísali pri Sonde I/04. Múr bol tesne na okraji parcely porušený useknutím, vzniknutým pri výstavbe steny recentného objektu na vedľajšej parcele. Nemožno preto už zistiť, či pôvodne plynulo pokračoval pod susednú parcelu alebo končil na hranici dnešnej parcely č. 4577/4. Pokiaľ ide o samotný vzťah zadného múru k opevneniu, pozorujeme situáciu, ktorá sa javí akoby tento pretínal tylo valu, a bol teda mladší, ako val.

Obr. 7 Pezinok. Hrnčiarska ulica 58. 1–4, 6–11 Sonda II/04; 5– teleso kamennej hradby; 12–16 Sonda I/04

V časti sondy za „zadným“ múrom sa na okraji parcely narazilo na spodnú časť múru kolmého na „zadný“ múr. Pravdepodobne sa jednalo o pristavaný parcelný múr z okruhliakov (ojedinele doplnených tehlou), zachovaný v spodnej časti, ktorý pokračoval po rozhraní parciel. Jeho šírku sa nepodarilo zistiť, nakoľko bol rovnako ako „zadný“ múr odseknutý výstavbou steny objektu na susednej parcele. Jeho zviazanie so „zadným“ múrom nemožno na základe nálczovej situácie preukázať, možno však konštatovať, že múry boli v istom časovom období na seba napojené.

Archívny výskum

Dve fázy výstavby mestského opevnenia dokladajú aj archívne pramene, uložené v Štátnom archíve v Bratislave, pobočka Modra, vo fonde Magistrát mesta Pezinok. Najstarší zachovaný doklad, evidujúci výdavky spojené s výstavbou opevnenia pochádza z roku 1616, kedy bol za dozorcú výstavby šancov menovaný Juraj Behm. Ten si o svojom úrade viedol účet – *Georg Behms Raittungen wegen der Schantz*. Na tomto účte zaznamenával sumy, vyplatené za lámanie a dovoz kameňa, za vápno, piesok a mzdy murárov za odvedenú prácu. Čo sa týka samotného opevnenia, v uvedenom roku sa podľa účtu pracovalo „na Frauenbergskej bráne, spolu s kusom múra“, kopali sa ich základy, zabezpečili sa murárske práce a vozenie piesku (Frauenberg – časť dnešnej Kupeckého ulice). Jediným bodom, naznačujúcim existenciu staršieho opevnenia je vyplatenie kopáčov, pracujúcich na starých šancoch pri majeri (ŠAB PM, MMP, inv.č.2503).

Ďalšie pramene, dokladajúce výstavbu mestského opevnenia máme až z roku 1643. Ide o účet staviteľa mestských hradieb Fridricha Käßplera (ŠAB PM, MMP, inv. č. 1440). Od tohoto roku sú účty z výstavby hradieb zachované v takmer nepretržitom rade až do roku 1670. Výrazy, používané pre bližšiu špecifikáciu odvedenej a vyplatenej práce by mohli podporovať myšlienku využitia starších valov pri výstavbe nového opevnenia, ktoré už malo budované kamenné hradby. Veľmi častou položkou účtov je mzda kopáčov, označovaných ako *Schanzgraber* a *Deichgraber* (príp. *Teichtgraber*). Práca, vykonávaná týmito ľuďmi, bola popísaná ako kopanie valu (*Schanz*) a vyvážanie zeminy, niekedy s upresnením o jej vyvezení na val (*Wall, Wual, Wahl*). Označenie „Schanzgraber“ by mohlo hovoriť o prácach na šancoch – valoch, ktoré už okolo mesta existovali a ktoré sa stali súčasťou nového pevnostného systému, budovaného od roku 1643.

Okrem nich na stavbe pracovali murárski majstri, budujúci hradbu – Mauer a tiež kopáči priekopy (*Stattgrube*). Zmienka o kopaní tzv. „*Graimbl*“ umožňuje vytvoriť si predstavu o priekope a jej podobe (ŠAB PM, MMP, inv.č. 2459). „*Graimbl*“ bol malý kanál na prietok vody, do ktorého bol pravdepodobne zvedený potok. V odbornej terminológii sa toto zariadenie nazýva kyneta (franc. *cuvette*) a slúžilo k odvádzaniu dažďovej vody v priekopách a k odvodneniu priekopy po zrušení jej zaplavenia (DUFFY, 1998, 203). V prípade potreby a nebezpečenstva boli použité stavidlá, ktoré priekopu naplnili. O takomto stavidle sa dozvedáme v účte z roku 1666, kedy bola vyplatená práca tesára – vodná mreža (*Wassergattern*) nad mlynom pani Hädlovej (ŠAB PM, MMP, inv.č. 2458).

Zachované archívne pramene, žiaľ, neumožňujú vytvoriť si konkrétnu predstavu o podobe mestského opevnenia, len drobné poznámky naznačujú, akým spôsobom mohlo byť budované. K najčastejšie vyplácaným účtovným položkám patria lámanie a dovoz kameňa, nákup vápna, tehál (medzi nimi niekoľko tisíc kusov rímsových), kopanie valov, vyvážanie zeminy, murárske práce – murárski majstri, tovariši, podávači, prehadzovači piesku, zarábači malty, kopanie priekopy a vyvážanie do nej napadanej zeminy – čo by mohlo naznačovať, že nebola spevnená kameňom v celej dĺžke, aj keď nemôžeme vylúčiť spevnenie niektorých krátkych úsekov proti podmyvaniu.

Vďaka občasnej bližšej konkretizácii budovaných úsekov vieme dnes o niektorých častiach hradieb povedať presne v ktorom období vznikali. Prvá zmienka o prácach na Hrnčiarskej ulici je z roku 1651 a hovorí o 15 dňoch kopania a 66 siahach (valu? vykopanej zeminy?) (ŠAB PM, MMP, inv. č. 2453). Intenzívnejšie práce v tejto časti mesta prebiehali od roku 1666 do roku 1670. V 1666 sa z nariadenia mestskej vrchnosti začalo s výstavbou hradieb pri bašte oproti Bodenzeilu (Bodenzeil – dnešná Jesenského ulica) a na Hrnčiarskej ulici, práce trvali šesť týždňov. V roku 1667 sa od 18. apríla do 9. novembra pracovalo na baštách. Murári, podávači a prehadzovači piesku v roku 1669 odpracovali 15 týždňov. Z roku 1670 máme zachovaný účet

„za kopanie valov a murárske práce na Hrnčiarskej ulici“ – od júna do novembra sa kopal val a murári boli vyplatení za vybudovanie bočného múru v priekope (...in *Stadtgraben seid mauer aufgeföhrt*“) (ŠAB PM, MMP, inv.č. 2458, 2460, 2461 a 2663). Po roku 1670 už neevidujeme samostatné účty z výstavby opevnenia, zdá sa teda, že Hrnčiarska ulica patrila k posledným budovaným úsekom a v roku 1670 bola už jediným miestom, na ktorom sa pracovalo.

Interpretácia nálezov

Archeologický výskum SNM-Archeologického múzea v Bratislave, konaný v spolupráci s Mestským múzeom v Pezinku a Malokarpatským múzeom v Pezinku na Hrnčiarskej ulici č. 2 a 58, priniesol zaujímavé informácie, ktoré sa v niektorých prípadoch podarilo vhodne doplniť písomnými správami.

Skúmané mestské opevnenie bolo vybudované v dvoch fázach medzi rokmi 1615 až 1670. Opevnenie slúžilo v nepokojných časoch tureckých vojen a stavovských povstaní. V zásade sa výskumom podarilo potvrdiť existenciu dvoch časových fáz nadzemnej fortifikácie. Prvú reprezentuje hlinený val, druhú hlinený hradobný násyp s čelnou kamennou hradbou. K oboj fázam patrila i priekopa, ktorá však nebola predmetom výskumu. Nepodarilo sa zachytiť predpokladné stredoveké opevnenie, spomínané v 15. storočí, ktoré však s výnimkou brán mohlo byť tvorené zadnými múrmi hospodárskych stavieb na koncoch jednotlivých parciel, ktoré boli pri sebe tak blízko, že sa pomedzi ne nedalo do mesta dostať (Šášky 1982, s. 231).

Prvú fázu mestskej fortifikácie reprezentoval valový násyp, navrhovaný zo zeminy, vykopanej najskôr pri hĺbení priekopy. V sonde II/04 (Hrnčiarska 58) sa skladal z niekoľkých vrstiev, horná vrstva bola tvorená žltou vrstvou z podložia. Naopak v sonde I/04 (Hrnčiarska 58) bol val navrhovaný prevažne z podložia. Maximálnu výšku valu možno odhadnúť na max. 1,82 m, šírka valu bola isto väčšia ako v druhej fáze, avšak z nálezovej situácie ju nemožno určiť. Z hľadiska zefektívnenia obrannej funkcie nemožno vylúčiť existenciu palisády na jeho korune, tento predpoklad by mohla podporovať prehĺbenina tvaru V zistená v oboch výskumných sondách. Nedá sa vylúčiť ani isté spevnenie prednej časti, či už drevenou hradbou alebo iným spôsobom, ktorej stopy mohli zmiznúť pri výstavbe mladšej fázy. Na Hrnčiarskej 2 sa nepodarilo zachytiť prvú fázu opevnenia. Na základe písomných prameňov a nálezovej situácie možno výstavbu hlineného valu (t.j. prvej fázy opevnenia) datovať do priebehu prvej štvrtiny 17. storočia, presnejšie po roku 1615. Novoveké datovanie valu podporuje i archeologický materiál. Čo sa týka priekopy, nevieme o nej nič bližšie povedať, jej kubatúra však zrejme zodpovedala zemine, použitej na stavbu valu. Nevieme však preukázať či už bola napájaná vodou.

Druhú fázu opevnenia reprezentovali: čelná kamenná hradba s 11 baštami, hradobný násyp, tri hlavné brány použité zo staršieho opevnenia a pred múrom sa nachádzala upravovaná (prehĺbená), vodou potoka naplňaná priekopa z predchádzajúcej fázy. Pri výstavbe tejto koncepcie sa využilo teleso starého valu, ktorý bol v prednej časti odbúravaný kvôli výstavbe kamenného múru. Následne sa do vzniknutej prehĺbeniny medzi val a múr naviezla zemina. Na nej sa nachádzala maltová vrstva, vyznačujúca ochodzu, ktorá slúžila na pohyb a postavenie obrancov. Maximálnu výšku hradbového násypu ohraničovala maltová vrstva (max. šírka 1,1 m), ktorú možno stotožniť s úrovňou ochodze a terénom v dobe výstavby koruny hradby. Vrstva sa od predpokladanej pôvodnej úrovne terénu nachádza vo výške 1,84 – 1,86 m. Klesanie násypu smerom do vnútra mesta možno pozorovať od jeho koruny po úroveň povrchu pôvodného valu. Šírka hradobného násypu zodpovedá približne vzdialenosti kamenného múru opevnenia a „zadného“ múru, t.j. asi 6,5 m, v dolnej časti múru max. až 6,7 m. Čelný kamenný múr, opretý na násyp, bol postavený z lomového kameňa s prímiesou tehál, spájaných

nekvalitnou, drobivou maltou so silnou prímiesou piesku. Jeho šírka bola na úrovni terénu asi 1,1 m (smerom hore sa mierne zužoval). Vnútorňá strana opevnenia bola, na rozdiel od vonkajšej, silno zvetranej strany, starostlivo lícovaná a zachovali sa na nej i zvyšky pôvodnej omietky. V dolnej časti hradby v Sonde II/04 (Hrnčiarska 58) sme zachytili zošíkmenie smerom do Hrnčiarskej ulice, ktoré azda súvisí s budovaním hradby systémom murovania čelného múru priamo na vnútorný svah priekopy a dolnú časť pôvodného násypu, preto tu nevidieť lícovanie, ako pri nadzemnom murive. Nábeh na zošíkmenie sme pozorovali ako tendenciu i v sonde I/04 (Hrnčiarska 58) a sonde I/04 (Hrnčiarska 2).

Oporu pre definovanie druhej fázy opevnenia nachádzame i v písomných prameňoch. V nich možno nájsť informáciu o medzníku vo vývoji mestského opevnenia. Tým bol rok 1641, kedy palatínom poverená vojenská inšpekcia hodnotila archaické valové opevnenie s priekopou ako nevyhovujúce. Dôsledkom toho dochádza k prestavbe opevnenia, ktorej hlavným motívom bolo zakomponovanie kamenného múru a bašt v zmysle „modernejších“ opevňovacích požiadaviek. Po prípravných prácach sa začal v rokoch 1643 – 1644 stavať obvodový múr s baštami a tieto práce pokračovali po prestávke i v roku 1646. Pri príležitosti udelenia privilégii slobodného kráľovského mesta v roku 1647 Ferdinand III. upozorňuje mešťanov na nutnosť rýchleho vybudovania opevnenia. Z finančných dôvodov sa však vo výstavbe nákladnej fortifikácie pokračovalo až v rokoch 1651 – 1661. Budovanie druhej fázy opevnenia nebolo jednoduchou a už vôbec nie lacnou záležitosťou. Hradby boli stavané po úsekoch, podobne sa pracovalo i na úprave priekopy (Žudel 1982, 44 a n.). Netreba zvlášť zdôrazňovať, že časť fortifikačnej úlohy na niektorých úsekoch naďalej plnilo staré valové opevnenie s priekopou. S prestávkami pokračovala výstavba hradieb až do roku 1670.

Po pominutí tureckého nebezpečenstva a stavovských povstaní funkcia opevnenia postupne upadala, už v prvej polovici 18. storočia boli priekopy značne zasypané smetím. V druhej polovici 19. storočia postihuje fortifikáciu devastácia, zapríčinená rozvojom mesta. Medzi prvými boli zlikvidované mestské brány a tehlové nastavenie (Šášky 1982, 242). Val sa buď odstránil (Hrnčiarska ul. 2) alebo sa nad násypom navršila zemina, ktorá vytvorila vyrovnanú terasu (Hrnčiarska ul. 58). Terasa bola vhodná napríklad na pestovanie viniča, ako to vidieť na niektorých častiach opevnenia dodnes.

Podľa výsledkov výskumu na Hrnčiarskej ul. 2 a 58 „zadný“ múr opevnenia priamo nesúvisel s opevnením mesta v 17. storočí. Situácia v Sonde II/04 (Hrnčiarska 58) a sondách II – IV/2004 (Hrnčiarska 2) naznačuje možnosť, že vznikol až neskôr a porušil tylovú časť hradbového násypu. V prípade Sondy I/04 (Hrnčiarska 58) nie je vzťah zreteľný, múr bol však budovaný z vnútornej strany, z ktorej bol starostlivo ukladaný, akoby voči (azda už) stojacemu násypu. Naznačuje to aj pivnica v sonde IV/2004 (Hrnčiarska 2), kde sa nepodarilo zachytiť stopy vysekávania do staršieho múra. Zdá sa, že pivnica bola už predtým postavená do zemného valu a „zadný“ kamenný múr opevnenia bol nad ňu nastavaný neskôr.

V prospech tézy vylučujúcej „zadný“ múr ako druhý múr opevnenia, okrem zachytenej konštrukcie opevnenia, nepriamo hovoria i v prameňoch vystupujúce problémy s financovaním výstavby opevnenia, absencia písomných dokladov o existencii vnútorného kamenného múru, ale i nedostatok zodpovedajúcich analógií na našom území. Rozdielne je i použitie materiálu hradobného a „zadného“ múru (ktorý na rozdiel od múru opevnenia tvoria okruhliaky, dopĺňané lámaným kameňom, spájané kvalitnou maltou), odlišná je i hrúbka múru. Argumentom proti „zadnému“ múru ako súčasť opevnenia zo 17. storočia je i jeho ukončenie na SSZ strane, pred uličkou Fortna. Pokiaľ ide o datovanie múru, situácia nie je úplne zreteľná. Vzájomné rešpektovanie však svedčí aspoň o čiastočnej súčasnosti hradobného násypu

a „zadného“ múru. V oboch sondách sa zistili na „zadný“ múr kolmé parcelné múry, v prípade Sondy I/04 (Hrnčiarska 58) sa podarilo zistiť, že múr je mladší ako „zadný“ múr. Pokiaľ ide o funkciu „zadného“ múru, možno mu pripísať rovnako parcelačnú úlohu, pričom bol súčasne použitý ako súčasť hospodárskych budov stojacich na pozemku. Azda s týmto účelom súvisí i na zadnej strane múru zachovaná vápenná vrstva, presahujúca zahĺbenie múru. Mohla byť súčasťou ako staršej vápennej jamy, tak dezinfekčnou vrstvou pivničného priestoru s trativodom zo suda zapusteného do štrkového podlažia.

Okrem sledovaného opevnenia sa za „zadným“ múrom v sonde I/04 (Hrnčiarska 58), nad novodobým zásypom zachytil objekt I/04, datovaný do konca 19. až na začiatok 20. storočia. Objekt mal pravdepodobne odpadovú funkciu ako trativod z tela suda.

Mestské opevnenie v Pezinku na základe zistení archeologického a archívneho výskumu akceptovalo niektoré prvky moderného bastiónového opevnenia (Duffy 1998, 52), no absencia prevažnej miery z nich veľmi znižovala predpoklad dlhšej úspešnej obrany pred regulérnym vojskom a slúžilo skôr na odrazenie menších oddielov a rabujúcich „marodérskych“ tlúp, ktoré boli neoddeliteľnou súčasťou vojenstva 17. a 18. storočia v stredoeurópskom priestore.

Na záver možno len skonštatovať, že mestské hradby v Pezinku, napriek tomu, že sú jednou z popredných kultúrnych pamiatok mesta, sú i pamiatkou značne devastovanou.

LITERATÚRA

- DUFFY, CH. 1998: Kámen a oheň – Bastiónová pevnost, její zrod a vývoj v dějinách pevnostního válečnictví. Praha, s. 52.
- KAHOUN, K. 1958: Stavebný vývoj vinohradníckych miest na západnom Slovensku. Pam. Múz. 7, 3, s. 105–118.
- MICHALKO, J. a kol. 1986: Geobotanická mapa ČSSR. Slovenská socialistická republika. Bratislava.
- RUTTKAY, M. 1995: Príspevok k poznaniu stredovekej keramiky na juhozápadnom Slovensku. Arch. Historica 20, s. 563–583.
- ŠÁŠKY, L. 1982: Stavebný a umelecký vývin Pezinka. In: J. Dubovský/J. Žudel: Dejiny Pezinka. Bratislava, s. 227–245.
- ŽUDEL, J. 1982: Osídlenie a obyvateľstvo. In: J. Dubovský/J. Žudel: Dejiny Pezinka. Bratislava, s. 39–50.
- Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra (ŠAB PM), Magistrát mesta Pezink (MMP), účty mestských staviteľov, hospodárske účty mesta, ostatná najstaršia registratúra.

DIE ERFORSCHUNG DER STADTBEFESTIGUNG VON PEZINOK

PETER NAGY – PETRA POSPECHOVÁ – JÚLIUS VAVÁK – PETR WITTGRÜBER

Im Jahre 2004 wurde in Pezínok, Hrnčiarska Straße in zwei Phasen eine archäologische Rettungsforschung an der Bastion-Stadtbefestigung durchgeführt. Das Ziel der Grabung war die Identifikation von Bauphasen der Befestigung und deren Charakter. Dazu gehörte auch die Untersuchung von Archivmaterialien zusammenhängend mit dem Aufbau der Stadtbefestigung von Pezínok im 17. Jahrhundert. Die archäologische Forschung hat in keinem der Schnitte die mittelalterliche Befestigung der Kleinstadt erfasst, die in schriftlichen Quellen aus dem 15. Jahrhundert erwähnt wird. Während der ersten Grabungsphase, die in der Hrnčiarska Straße Nr. 2 verlief, konnte man die maximale Tiefe des Grabens erfassen (295 cm), der einen Teil der Stadtbefestigung bildete. Dessen weitere Erforschung musste wegen ern-

sten statischen Defekten des nahestehenden Gebäudes unterbrochen werden. Auch die Breite der Steinmauer dicht über der Fundamentrinne (120 cm) wurde bestimmt. Weitreichende Terrainänderungen haben die Erfassung des vorausgesetzten Wallkörpers unmöglich gemacht. Gewisse Indizien hatte die Situation an der Grenze der untersuchten Fläche zur Nachbarparzelle angedeutet, wo der 6 m breite Erdwall zwischen eine Steinmauer von der Außenseite und eine Stein-Ziegelmauer von der Innenseite eingeklemmt war, die letztere mit einer Arbeitsbenennung „Hintermauer“ der Befestigung. In der zweiten Grabungsphase in der Hrnčiarska Straße Nr. 58 konnte man zwei Bauphasen des Walls erfassen. Die erste können wir in die Zeit kurz nach dem Jahre 1615 einsetzen, was auch durch die älteste erhaltene Rechnung von einem Stadterbauer aus dem Jahre 1616 belegt ist. Das Gipfelplateau des Walls war mit einem gegossenen Kalkfußboden verebnet. Im Wallkörper befanden sich Fragmente von mittelalterlicher Keramik. Nach dem Jahre 1647 als Pezinok die Privilegien einer freien königlichen Stadt erworben hatte, wurde rund um die meiste bebaute Fläche von Pezinok eine steinerne Bastion-Befestigung erbaut, die aus drei Toren, 10 polygonalen und einer halbrunden Bastei, einem Erdwall und einem Graben bestand. Die Steinmauer war im Untergrund versenkt und sie stützte sich auf den Körper des ursprünglichen Walls, der erhöht und erweitert wurde. Auch in der Hrnčiarska Straße Nr. 58 befand sich die „Hintermauer“ der Befestigung, jedoch, in dieser Lage hat sie an den Erdwall in einer anderen Entfernung angesetzt als in der Hrnčiarska Straße Nr. 2. Die archäologische Forschung bewies keinen Zusammenhang zwischen diesem Körper und der Befestigung selbst. Höchstwahrscheinlich geht es um eine sog. Parzellierungsmauer erbaut von einzelnen Haus- und Grundbesitzern um ihre Parzellen vom Befestigungskörper abzutrennen. Diese Annahme wird auch durch die Situation in der Hrnčiarska Straße Nr. 2 untermauert, wo die „Hintermauer“ der Befestigung einen Stein-Ziegelkeller überdeckt hat, der ursprünglich in die Wallmasse eingebaut war. Wichtige Zusatzinformationen über die Stadtbefestigung hatte auch die Archivuntersuchung gebracht, die ebenfalls einen Aufbau der Stadtmauer in zwei Phasen andeutet. Für eine der wichtigsten festgestellten Tatsachen können wir die Angabe über den Aushub eines Kanälchens für Wasserlauf (graimbl, kyneta, cuvette) halten. Zusammen mit den Informationen von einem Stauwerk bzw. Schleusengitter bezeugt sie, dass der Graben rund um die Stadtbefestigung trocken war und mit Wasser füllte er sich nur bei irgendwelcher Gefahr ein. Die Archivuntersuchung datierte auch genau die Erbauung von der zweiten Befestigungsphase in der Hrnčiarska Straße. Laut Rechnungen der Stadterbauer war dieser Befestigungsteil in den Jahren 1650-1670 aufgebaut, wobei intensivere Arbeiten hier seit dem Jahre 1666 verliefen. Im Jahre 1670 war die Hrnčiarska Straße bereits die einzige Stelle, wo noch die Erbauung der Befestigung verlaufen ist. Die archäologische Forschung als auch die Archivuntersuchung haben die Tatsache bewiesen, dass obwohl die Stadtbefestigung in Pezinok einige Elemente des modernen Befestigungsbaus akzeptiert hatte, konnte sie letzten Endes keiner regulären Armee standhalten und sie diente nur zum Abschrecken bzw. Abschlagen von vorgeschobenen Truppen eines Feindes, oder von Räubergruppen.

Mgr. Peter Nagy, Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Žitkova 12, 810 06 Bratislava, P.O.BOX 13, p.nagy.engerau@zoznam.sk

Mgr. Petra Pospechová, Mestské múzeum, ul. M.R. Štefánika 1, 902 01 Pezinok, muzeumpk@pezinsko.sk

Mgr. Július Vavák, Malokarpatské múzeum v Pezinku, M.R. Štefánika 4, 902 01 Pezinok, muzeumpezinok@stonline.sk

Peter Witigrüber, Mestské múzeum, ul. M.R. Štefánika 1, 902 01 Pezinok, muzeumpk@pezinsko.sk